

(hodila sva na takratno Vrtačo, kjer stoji danes Cankarjev dom), me je zaprosil za pravice knjige *Ime mi je Tomaž*, po kateri je nameraval posneti svoj prvi celovečerni film. Nisem imel pomislekov, še bolj pa sem bil vesel povabila k pisanju scenarija. V delo sva vpletla še rokopis kasnejše knjige *Nedelje nekega poletja*, vendar pa je najbolj zanimivo to, da sva zgodbi predelala tako temeljito, da o prvotnih knjigah skoraj ni bilo sledu. Vsak je dodal nekaj svojega: Tugo tatove školjk, jaz računalnik. Zanimivo je, da so naju dodani elementi motili, vendar sva našla soglasje: obdržala sva tako tatove kot tudi računalnik. Vsak mladi gledalec naj bi v filmu našel nekaj zase: zaljubljenost, pogum, prijateljstvo, zvestobo, pomiritev v skoraj razpuščeni družini, pa tudi ples, modna oblačila in še kaj bi lahko naštel. Kako so naši mladi sprejeli film, pove nekaj drobnih anekdot s filmskih premier po Sloveniji. Prva premiera je bila v piranskem gledališču Tartini. Med filmsko predstavo je bil ves čas na trnju možak, ki je po poklicni dolžnosti skrbel za statiko stare dvorane. Prostora je bilo za približno 250 gledalcev, film pa je spremljalo blizu 400 mladih. Že čez nekaj ur je sledila premiera filma v Kopru. Tudi tam je bila dvorana polno zasedena. Prireditelji so nas tolažili, da v Izoli gotovo ne bo takšnega navala, ker je bil film napovedan kot večerna predstava. Kako zelo so se motili! V Vojniku pri Celju sem sredi predvajanja filma želel pokukati v dvorano tamkajšnjega združnega doma. Ko sem odprl vrata, so mi trije gledalci dobesedno padli v naročje, saj je dvorana pokala po šivih. V Mozirju je ob našem prihodu (projekcija je v dvorani že potekala) blagajničarka po telefonu razlagala upravniku o navalu, kakršnega v njihovem kraju še niso doživeli. Občinstvo je snelo nova masivna vrata in upravnik na drugi strani žice kar nekaj časa ni razumel, kaj se dogaja.

Tako lahko ob koncu zapišem, da sem imel srečo, ker smo s soustvarjalci filmov uživali v plodovih svojega dela. Ni šlo za materialno bogatenje, saj si s slavo nismo mogli kupovati kruha, zato pa smo občutili notranje zadoščenje. Tudi to je nekaj!

Danila Žorž

»OFENZIVA« LETEČEGA KOVČKA

V svetu, v katerem pisne komunikacije med ljudmi vedno bolj prevladujejo nad drugimi oblikami, je za vsakega človeka nujno, da zna brati. Pa ne samo brati v smislu razbiranja pomena črk, pač pa funkcionalno brati – iz pisanega besedila razbrati informacije, ki jih je v njem pustil pisec. Prvi in po mojem mnenju nujni korak do tega cilja pa je pri otrocih vzbuditi željo po branju.

Otrok, ki ve, da se v knjigah lahko uživa, ki mu ni bil že zgodaj vcepljen odpor do branja, se ne bo bal poseči po daljših in zahtevnejših tekstih, ne bo se ustrašil obsežnih učbenikov in strokovnih knjig, v gigabajtih internetnih podatkov bo znal poiskati informacijo, ki jo potrebuje, pregrizel se bo tudi skozi kako skodelico kave, ki mu jo bo vsilil šolski učni načrt. Vzgajanje knjižnih moljev pa je seveda zelo zahtevno in dolgotrajno delo in ob tej priložnosti bi rada predstavila svoje mnenje o vlogi, ki jo imajo pri tem (otroški in mladinski) pisatelji, v upanju, da

bodo ti pogledi padli na plodna tla. Hkrati pa želim kot pisateljica mlajše generacije predstaviti konkreten primer malce drugačnega pristopa k ustvarjanju literature za otroke ter projekt njenega posredovanja otrokom, ki se nam je s soustvarjalci začel kazati ne več kot *Primer letečega kovčka*, kot je naslov moje knjige, pač pa kar kot »Ofenziva« *Letečega kovčka*, saj smo svojo bitko za branje odprli na multimedijški fronti.

Umetniško ustvarjanje (pri čemer umetnost laično definiram kot ustvarjanje nečesa novega z močjo človeškega intelekta in talenta) v našem trenutnem okolju vidim navzočo na treh nivojih. Povsem na (finančnem in družbenem) vrhu se nahaja elitistična umetnost, namenjena ozkemu krogu izbrancev – umetniški, kulturni, socialni ... eliti – in predvsem njihovem promoviranju, saj je hkrati ta vrsta umetnosti po naravi zaprta za širši krog ljudi, pri čemer uporablja svojo umetniškost (prevedeno: nerazumljivost) za to, da odvrča ne-člane te elite. To, ali elita sploh razume svojo umetnost, je postranskega pomena. Diametralno nasprotna je »turbofolk« umetnost (ali »umetnost«), torej umetnost za široke množice, katere cilj je najti najmanjši skupni imenovalac čim večje mase ljudi. Ta umetnost daje ljudem tisto, kar pričakujejo, hkrati pa zaradi svoje masovnosti vpliva na njihova pričakovanja tako, da praviloma konstantno znižuje kvaliteto tistega najmanjšega skupnega imenovalca, v najboljšem primeru pa perpetuira obstoječi *status quo*.

Med tema skrajnima poloma obstaja ozek segment umetnosti, ki prebija oba ekstrema. To je umetnost, ki sicer cilja na široke množice – torej ni namenjena le ozkemu krogu kulturnikov, izobražencev (ali pa ljudi, ki se v družbi skušajo predstaviti kot take) – se tem množicam po formi prilagaja, jim z njo omogoča dostop do umetnosti, hkrati pa s svojo vsebino konstantno dviguje tisti najmanjši skupni imenovalac.

Tu je mesto mladinskega pisatelja, saj če zapade v elitizem, bo otroke, potencialne knjižne molje, s svojo visokotelečno umetnostjo odbil; če se odloči za turbofolk, pa bo v najboljšem primeru ohranjal sedanji (katastrofalni) odnos do umetnosti. Mislim, da je pomenljivo dejstvo, da so prav tisti ljudje, katerim je bil v mladosti z neprimernim izborom šolske literature privzgojen odpor do nje, danes tisti, ki držijo roko na mošnjičku za sponzoriranje kulture in umetnosti. Namenoma uporabljam besedo sponzoriranje, saj je mecenstvo pri nas praktično neobstoječe. Za mecenstvo je namreč potrebna družbena klima, v kateri je umetnost vrednota tudi za povprečnega člana družbe. Tako je denar na eni strani na razpolago eliti (ker si sponzorji pač tako dvigujejo svoj status), na drugi strani pa turbofolk umetnosti (ker sponzorjem z dobičkom povrne vložena sredstva). Če naj kultura pridobi status (umetniki pa seveda denarce za ustvarjanje), potem je potrebno ta začarani krog presekat.

Mladinski pisatelji moramo biti pri svojem ustvarjanju podrejeni značilnostim svoje ciljne publike veliko bolj kot ustvarjalci za odrasle, naša odgovornost je večja. Že ena (z otroškega stališča) slaba knjiga ima lahko usodne posledice – otroku se bo branje uprlo. Naša dela morajo biti podrejena značilnostim in potrebam otrok, kar pomeni omejitev umetniške svobode. Ni zanemarljivo dejstvo, da moramo te značilnosti in potrebe oceniti čim bolj objektivno in ne le z našega subjektivnega stališča. Otroci so v času, ko začnejo brati, že izoblikovani. Če naj se izrazim nekoliko matematično: otroci so konstanta; če torej želimo doseči določen rezultat, mora biti knjiga spremenljivka, ki bo to konstanto pretvorila v zeleni cilj. Skratka, mladinski pisatelji imamo pred sabo težko nalogo preskočiti generacijski prepad

in se soočiti z resničnostjo, ki je korenito različna od tiste, ki je veljala v časih, »ko smo bili mi mladi«.

Glede na svojo starost imam prednost: generacijski prepad, čez katerega skočem, je še ozek, v času pisanja svojih prvih romanov pa sem bila svoja ciljna publika kar sama – pisala sem knjige za svojo starostno skupino in jih na sovrstnikih tudi testirala. Tako sem tudi izoblikovala vodila, ki postavljajo mojega bralca, in ne morda umetniškost mojega ustvarjanja, v središče. Kritično je postalo vprašanje, kako bo zapisano razumel bralec. Je moj slog tako zapleten, da bralec ne bo mogel razbrati sporočila? Je moje sporočilo tako plitvo, da bralec ne bo pripravilo do razmišljanja? Bo izbrani format zaradi svoje nedinamičnosti bralca odvrnil? Iz teh vprašanj sem pričela razvijati stil pisanja, ki je s stališča strokovnjaka, kritika, lahko amaterski, neumetniški.

Pri izbiri oblike se držim popularne strani kulture, recimo žanrov, kot so kriminalka ali znanstvena fantastika. Kriminalka že po definiciji apelira na bralčevo radovednost, saj celotna fabula teži k razkritju skrivnosti in tako olajšuje branje. Znanstvena fantastika pa ima poleg sposobnosti apriornega premagovanja predsodkov – s tem, ko se dogajanje, ki je sicer kritična analiza obstoječih družbenih vprašanj, postavi v svet, v katerega bralec ni čustveno vpleten, do katerega nima privzgojenih predsodkov, se mu ponudi možnost, da objektivno razmisli o konkretnem vprašanju – pri nas to prednost, da se dokaj redko znajde v šolskih kurikulumih in zato otroci še niso razvili odpora do nje.

Moj slog se od tega populizma že odmika, saj ne pristajam na nekvaliteten, nedosleden jezik, vendar ne dopuščam, da bi slog postal cilj ustvarjanja in tako s svojim pretiranim »bogastvom« zameglil vsebino. Slednja je prav na vrhu seznama po zahtevnosti. Knjiga kot medij je zame predvsem sredstvo prenašanja idej med ljudmi, gorivo za domišljijo in žvečilni gumi za intelekt. Ideje, ki jih želim posredovati naprej, so, vsaj upam, dovolj izzivalne, da jih bralec zgrabi. Da pa bralec do teh idej sploh pride, mu pisatelj seveda ne sme postaviti ovir v obliki (pre) zapletenega sloga ali formata, ki inherentno otežuje razbiranje teh idej.

Potem ko sem napisala dva romana za najstnike, sem pričela razmišljati o knjigi za malo mlajše, predvsem za tiste otroke, ki jih branje žuli. Kako napisati knjigo, ki bi bila zanje privlačna? Namig sem dobila pri »konkurenci«.

Otroci imajo zelo omejen prosti čas, zasedajo ga šola, obšolske dejavnosti, domače naloge. Končni seštevek časa, s katerim otrok lahko sam razpolaga, je dokaj boren. In prav za ta čas se mora boriti knjiga, tekmovati pa mora z računalniki in televizijo, torej z mediji, ki so po svoji naravi dosti bolj pisani na kožo otrokom (ali pa morda ob malo bolj kritičnem pogledu: je otroška koža pisana nanje). Vedno me presune, ko vidim sicer neukrotljivega otroka, kako zmore po več ur hkrati popolnoma zbrano tekmovati z računalnikom, neštetokrat ponavljati iste nivoje igrice, dokler končno ne doseže cilja. To so isti otroci, ki jim predstavlja problem prebrati slikanico ali pa četrt ure zbrano poslušati pri pouku! Očitno je torej, da z otroci ni nič narobe, nekaj je narobe z načinom, kako se jim predstavi knjiga oziroma z izborom njim namenjenih knjig. Mladinski pisatelji ne smemo podcenjevati otroškega intelekta – podcenjevati moramo le njihovo potrpežljivost.

Si predstavljate otroka, ki bi se na vse kriplje upiral, ko bi ga hoteli ločiti od knjige, ki jo bere? Kako priti do tega? Očitno je mogoče, saj se to dogaja vsakokrat, ko starši poskusijo ločiti otroka od računalnika. V čem je torej privlačnost računalniških igrice? Kako bi se lahko te lastnosti preneslo na knjigo?

Prva lastnost je vsekakor interaktivnost: na vsako akcijo otroka sledi reakcija programa. Poleg tega je ta reakcija takojšnja. Nadalje računalniška igrice ves čas na neki način točkujeta igralca in ga tako nenehno nagradujeta (najboljši rezultati, »odklepanje« novih nivojev igre, boljša »orožja«, ki olajšajo igranje itd.). Otrok tako ves čas dobiva povratno informacijo ter nagrado za svoja ravnanja. Računalniške igrice so praviloma prav zasoljeno težke (zanimivo: težje kot so, bolj so popularne, več »ugleda« pridobiš med prijatelji, če jih rešiš – težke domače naloge in zahtevne knjige pa nekako nimajo takega učinka) in otrok se mora potruditi, da se prebije skozi, potrebna je spretnost (bodisi refleksi pri npr. strelskih igrah, taktika pri simulacijah itd.) in v določeni meri znanje (različne bližnjice in triki – zanimivo je, da znajo otroci te trike na internetu zelo hitro izbrskati iz velike množice podatkov). Računalniške igrice (vsaj tiste, ki štejejo za najboljše) svojih igralcev ne podcenjujejo, pač pa jih izzivajo, nekatere tudi tako, da so že skoraj nerešljive.

Knjiga v klasičnem smislu nima nobene od naštetih lastnosti. Ni interaktivna, pač pa podaja pisateljevo videnje sveta, na bralca se ne odziva. Edina »nagrada«, ki jo otrok dobi, ko prebere knjigo, je pač ta, da je izpolnil šolsko obveznost, nagrada pa ni takojšnja, običajno je potrebno dosti potrpljenja, da se otrok prebije do konca knjige. Otroška literatura vse prevečkrat podcenjuje otroke in njihovo sposobnost, da kritično dojemajo svet okrog sebe. Različni vzgojni prijemi (v smislu želje po vcepjanju – da ne rečem indoktrinaciji – vrednot, ki so pogosto anahronistične) so pogosto tako prozorni, da jih otroci hitro zaznajo in je dosežen dvakratni negativni učinek – otrok (še bolj pa najstnik) se takim vrednotam upre, knjiga kot medij pa dobi nalepko »pridiga«.

Občutek imam, da so otroške knjige odraz želje odraslih, kako naj bi otroci razmišljali, a to z realnostjo pogosto nima veliko skupnega. (Ob tem morda še kratek ekskurz v trenutno najbolj razvpito serijo knjig: J. K. Rowling svojih knjig ne idealizira na tak način. Če pustimo ob strani čarovnijo, »živi« Harry Potter v kruto realnem svetu – socialna razslojenost, pristranskost in zloba oseb na avtoritativnih položajih, diktatura in tiranija »oblasti«, nepoštenost, nepravilnost. Dobri ljudje in prijatelji umirajo, zlobneži pa postajajo vse močnejši in vse vplivnejši. Posameznik je pogosto v situaciji, ko se bojuje z mlino na veter, »apokalipsa« se zdi neizbežna. Otroci so z vsem tem danes seznanjeni, s tem se soočajo vsak dan. Mislim, da je velik čar teh knjig prav ta, da svojih bralcev ne podcenjujejo in jih ne poskušajo zaviti v vato.) Po drugi strani pa knjige ne znajo izzivati bralca. Edini »izziv« je morda ta, da mora bralec prebrati obširne študije in razprave, da sploh ugotovi, kaj je prebral, vendar je to izrazito kontraproduktivno.

Če naj knjiga konkurira drugim sredstvom preživljanja prostega časa, mora biti predvsem zabavna, kar pa seveda ne pomeni, da mora biti knjiga brez sloga, vsebine in sporočila. Ravno nasprotno: tu nastopi po moje največji izziv za sodobnega (mladinskega) pisatelja: napisati kvalitetno, jezikovno bogato in slogovno dovršeno knjigo, s pomembnim sporočilom, ki pa bo bralca pritegnila in zabavala, hkrati pa spodbudila k razmišljanju. Slog in forma ne smeta bralca ovirati, pač pa mu branje olajševati.

Tako je nastal *Primer letečega kovčka*, otroška kriminalka, v katero sem poskušala vključiti nekaj elementov računalniških igrice. Fabula *Primer letečega kovčka* je dokaj preprosta: dva otroka-detektiva Ani Brin in Andi Bor se nekega lepega dne vračata iz šole pod cestnim nadvozom, ko jima pred nos prileti kovček, ki ga je nekdo odvrzel z obvoznice. Sledijo različni izzivi (od tega, kako odpreti kovček,

do razlage njegove vsebine (ponarejenih kreditnih kartic in osebnih izkaznic), ki oba detektiva pripeljejo do odkritja, da imata v rokah egipčanske papiruse, ki sta jih dva tatova ukradla iz mestnega muzeja. Dodana vrednost pa je v formatu knjige. Hotela sem knjigo, ki je interaktivna – kjer bo torej bralec odločal, kaj se bo v nadaljevanju zgodilo. Nadalje nisem hotela, da bi bila uganka prelahka, zato je v knjigi tudi nekaj slepih ulic. S tega vidika upam, da sem otroku postavila izziv – torej da uspešno reši skrivnost oziroma da jo reši čim prej (s čim manj prebranimi poglavji), kar daje tudi možnost »tekme« med prijatelji, kdo bo bolj spretno rešil uganko. Izhodišče za format knjige sem si sposodila iz zbirke Časovni stroj, vendar sem to obliko nadgradila, tako da poglavja ne tečejo linearno, bralec nikoli ne vračam na že prebrana poglavja in »vse poti ne vodijo v Rim«, torej do enega (srečnega) konca, pač pa so nekakšna »paralelna vesolja« – vsaka bralečeva odločitev dogajanje »razcepi« na več ločenih zgodb. V nekaterih »paralelnih vesoljih« pa se zgodba z razvozljanjem te skrivnosti ne konča, pač pa detektiva padeta v kremplje obeh tatov, zato morata najti način, kako hkrati rešiti sebe in preprečiti tatovoma, da bi spet dobila v roke papiruse.

Na razpolago je šest različnih koncev, do njih pa vodi nekaj več kot sto različnih poti. Knjigo tako individualizira bralec. Slednji mora na koncu poglavja rešiti konkretno uganko, ima torej aktivno vlogo detektiva, včasih lahko odloča, kateri od glavnih junakov bodo udeleženi v nadaljnjem dogajanju, kaj se bo v nadaljevanju zgodilo, na enem od »križišč« pa odločata tudi sreča in met kovanca. Dodatna »reklama« za bolj lene bralece je dejstvo, da je mogoče knjigo prebrati že v štirih poglavjih (kar sicer privede do enega neuspešnega konca), vendar če je cilj zgolj zadostiti zahtevi staršev ali učiteljev, da se nekaj prebere, potem je taka skrajšana izvedba zgodbe z otrokovega stališča idealna.

Ko je knjiga že zaživela svoje življenje, se mi je utrnila naslednja zamisel: zakaj ne bi v njeno službo pripeljali še njene druge največje teknice – televizije. Prva ideja je bila, da se povsem amatersko posname kratek filmček, morda prvo poglavje knjige, ki bo nato služilo za popestritev literarnih srečanj ali pa kar za (oprostite bogokletnosti) reklamo. Imela sem to srečo, da je ilustrator knjige Klemen Gorup sveže pečeni magister video umetnosti, ki je zamisel zgrabil z obema rokama. Tako sem (zaradi časovne stiske dobesedno čez noč) napisala scenarij za kratki film. Film je seveda nastal brez kakršnega koli proračuna in tudi brez kakega velikega upanja, da bi s prihodki od filma pokrili vsaj njegove stroške. Nastal je zgolj s prostovoljnim sodelovanjem vseh vpletenih. Levji delež projekta je padel na Klemenove rame, ki je film v celoti posnel, montiral ter izdelal vse animacije, poleg tega pa je odigral še eno od vlog. Glasbo je sestavil Aleksander Arsov, ki je prav tako prevzel igralsko vlogo. Oba sta velikodušno prispevala vso potrebno tehnično opremo. Glavna igralca Alma Zupan in Julian Zupan Arsov sta žrtvovala kos poletnih počitnic, da sta se naučila svoje vloge. Film je bil posnet v dveh dneh sredi najhujšega poletnega vročinskega vala v pregretem seniku – studiu na Krasu. Vsi rekviziti in garderoba so bili zaplenjeni iz domačih omar, pisarn in delavnic. Problem scenografije smo rešili na najbolj ekonomičen način tako, da je Klemen vse skupaj narisal. Zahvala gre tudi Klemenovi mami, ki je v času snemanja skrbela za naše prehranske potrebe. Celoten projekt se je odvijal pod organizacijsko taktirko Tadeje Zupan Arsov, sicer urednice knjige, ter tako postal eden prvih projektov njene nastajajoče Produkcijske hiše RED.

Kratki film v šestih »epizodah« sledi (z rahlimi odmiki) eni od pripovednih linij, ki vodijo do uspešnega zaključka detektivke. Vsaka epizoda se konča s podobnim vprašanjem, kot čaka bralca na koncu poglavja, tako film ohranja interaktivnost, ki pa je v tej fazi še navidezna, saj je odgovor vnaprej izbran. Za polno interaktivnost namreč nismo imeli ne časa ne sredstev.

Po prvih odzivih je filmček uspel, zato vsi soustvarjalci upamo, da smo s tem projektom dokazali, da se da tudi mimo raznih skladov, komisij in uradov ustvariti za gledalce privlačen in kvaliteten film.

Film pa je prerasel svoj začetni namen zgolj promovirati knjigo, saj smo okrog njega razvili projekt literarno-filmskih delavnic za otroke, že omenjeno »Ofenziva«. V teh delavnicah se predstavi in približa knjigo otrokom na drugačen način, torej s filmom, v katerem lahko tudi sami sodelujejo tako, da izpolnjujejo določene naloge, npr. tako, da izbirajo možne izide na koncu vsakega prizora ter tako tekmujejo med sabo, kdo bo izbral pravo rešitev. Na razpolago so tudi druge aktivnosti, od iskanja napak v članku, ki v stilu črne kronike poroča o dogajanju, do reševanja ugank iz hieroglifov. Vsaka delavnica se lahko prilagodi željam organizatorjev in potrebam navzočih otrok. Delavnice so v svoj program že sprejele nekatere knjižnice in muzeji, recimo Cankarjev dom in Hermanov brlog v Celju, na razpolago pa je tudi vsem drugim kulturnim hramom, ki bi želeli svojim obiskovalcem ponuditi nekaj drugačnega.

Naša »Ofenziva« za branje tako širi krila, cilj pa ostaja: želja vseh soustvarjalcev je prebiti meje med knjigo, filmom in interaktivnim računalniškim programom, da se zbere najboljše iz vseh teh doslej med seboj konkurirajočih si svetov z namenom, da se otrokom ponovno približa knjiga. Ne le *Primer letečega kovčka*, pač pa knjiga kot medij. Da se pri njih zbudi radovednost, kaj vse se skriva med tistimi zaprašenimi platnicami. Da postane knjiga »in«. Upam, da bodo to sporočilo razumeli tudi tisti, ki krojijo otroški bralni vsakdan – mladinski pisatelji, učitelji, knjižničarji in predvsem sestavljavci učnih načrtov.

Tadeja Zupan Arsov

»OFENZIVA« LETEČEGA KOVČKA, II. DEL ali OBSTAJA FILM PO KNJIGI?

Vsak spodoben film, ki se je dovolj glasno zapisal v filmsko zgodovino, mora imeti od zadnjih let minulega tisočletja na koncu napisano II. Manj spektakularni mediji, ki skušajo krasti pozornost od podob razvajenih sodobnikov samo s pisano besedo in morda z ilustracijo, ponavadi zamujajo s trendi. Ampak gotovo nismo popolnoma nesodobni, če k članku že na vrhu pripišemo jasen znak, da gre za drugi del.*

---

* **op. a.** Ofenziva letečega kovčka, prvi del, avtorica Danila Žorž. Povzetek: pameten zagovor užitkov branja.